

Türkiye'de Darbeler ve 15 Temmuz

Ali Aygün

Osmanlı döneminde asker birçok defa isyan ederek yönetime müdahale etmiş, Osmanlı padişahlarının yaklaşık üçte biri askerin müdahalesiyle değiştirilmiştir. Büyük fetihlere imza atan ordu, devlet otoritesinin zaafa uğradığı dönemlerde sık sık isyan edip yönetimi belirlemiştir. Osmanlı isyan ve darbelerinin tarihi Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlığının ilk dönemindeki 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlar, 1913'teki Bab-ı Âli Baskını ile sona erer. Neredeyse Fatih Sultan Mehmet'ten sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok gibidir. 36 Osmanlı padişahından 12'sinin isyan ve darbe ile tahtını kaybettiği göz önüne alındığında durum daha iyi anlaşılacaktır. (bkz. Erhan Afyoncu, Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.)

Cumhuriyet Döneminde de demokrasinin işleyişi askeri müdahaleyle sık sık kesilmiştir. Ordunun hemen her on yılda bir gerçekleştirdiği darbeler, siyasal sistemin temel belirleyicisi konumunda olduğu söylenebilir. Her ne kadar yeni kurulmuş Cumhuriyet, Osmanlı Devleti ile olan bütün bağıni inkâr etme yoluna gitse de uygulamada Osmanlı'nın bir devamı niteliğinde olduğu aşikârdır.

Türk aydınlanması Batı'daki gibi toplumsal ve ekonomik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmamış, sivil-askerî elitlerin Batılılaşmayı bir zorunluluk olarak görmeleri sonucu, tepeden inşa çerçevesinde kendini göstermiştir. Batılılaşma çabaları bireye dayanmamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da ülkenin ne kadar demokratikleşeceğini ve ne zaman siyasilere eylemlerine müdahale edileceğini askerî-sivil bürokrasi belirleme yoluna gitmiştir. Bu yapı içerisinde aracı yapıların mevcut olmaması dolayısıyla halkın tepki göstermesi ve örgütlenmesi mümkün olamamıştır.

Askerî vesayet zaman içerisinde aşamalı olarak daha etkin bir şekilde kurumsallaşması dolayısıyla askerin siviller üzerindeki denetimi güçlenerek devam etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sistem üzerinde kurduğu bu denetim mekanizmalarına rağmen işler tam arzulanı gibi gitmemiş ve her on yılda bir müdahale etme durumunda kalmışlardır. Darbelerden sonra yeni anayasa yapma yoluna gidilmiş ve kendilerine daha geniş hareket alanları oluşturulmuştur. Seçilmişlerin eylemlerinin kontrolünü sağlamak ve gerektiğinde yaptıkları eylemleri etkisiz kılmak için MGK, Anayasa Mahkemesi vb. kurumsal yapılanmalara gidilmiştir.

Türkiye'de yaşanmış askerî darbeler ve darbe girişimleri

Demokratik kurumsallaşmasını tamamlamış ülkelerde bir hükümet başarısız olduğunda veya ortaya çıkan krizlerle baş edemediği zaman seçime gidilmekte ve bu yolla çözümün yolu açılmaktadır. Fakat demokrasiye yeni geçmiş ve kurumsallaşmasını tamamlayamamış ülkelerde kolay bir şekilde askerî darbeler görülebilmektedir. Bunun nedeni ise sorunlara müzakere ile ve demokratik yöntemlerle çözüm bulmada yetersiz kalınmasıdır. Askerler ise genellikle ülkeyi kaostan kurtarma gerekçesiyle müdahalede bulunmaktadırlar. Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşamamış olmasının en önemli göstergesini ise darbelerin hiçbir karşı koyuşla karşılaşılmaksızın gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007 ve 15 Temmuz 2016. Her on yılda bir askerin, sivil hayatı dinamitleyen bir darbe ve muhtıra ile kendini hatırlattığını görüyoruz. 1946 yılında çok partili hayata geçen Türkiye, 1950'de yüksek bir oyla iktidara gelen Demokrat Parti yönetimindeydi. İlk yıllarda pek bir sorun çıkmasa da Demokrat Parti iktidarının ikinci döneminden sonra, başta üniversite öğrencileri olmak üzere halkın birçok kesimi uygulanan politikalara karşı çıkmaya başlamıştı. Temelde insanların hoşuna gitmeyen şey, uygulanan baskı ve sansür politikalarının uygulanmasıydı. Nitekim askerî müdahale, 27 Mayıs 1960 gecesi patlak verdi. Müdahale, 37 subay tarafından planlanmıştı. Bu olay sonraları Genç Subaylar İhtilali olarak da anılacaktı. Orgeneral Cemal Gürsel hareketin başına geçti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tutuklandılar. 1961 yılında yeni anayasa kabul edildi, Yassıada'da yargılanan Adnan Menderes ve birçok siyasi idama mahkûm edildi. Celal Bayar yaşı sebebiyle müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Türkiye Cumhuriyeti, senato gibi yeni siyasi kavramlarla tanıştı. 17 Eylül 1961'de Başbakan Adnan Menderes idam edildi.

1969 seçimlerinden sonra Süleyman Demirel yönetimindeki Adalet Partisi iktidara gelmişti.

Cumhuriyet Halk Partisi ise ana muhalefet konumundaydı. Fakat 1968 yılından beri süregelen anarşi ve terör olayları ülkeyi günden güne yıpratmaktaydı. Sık sık yaşanan öğrenci hareketlerine karşı, polis ile üniversite öğrencileri arasında çatışmalar vuku buluyordu. Bu güvenlik zafiyetlerinin yaşandığı düzensiz ortam, ordunun müdahalesini hazırlayan temel etkeni.

Sonuç olarak 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur tarafından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra verildi. Mektupta hükûmetin istifası isteniyordu. Bunun üzerine Başbakan Süleyman Demirel istifasını sundu. Yeni kurulacak partiler üstü hükûmet için CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim başbakan seçildi. 26 Mart günü CHP'ye istifasını sunarak bağımsız bir başbakan sıfatıyla partiler üstü kabineyi kurdu.

1971 muhtırası tam olarak amacına ulaşamamıştı. Ülkedeki terör, anarşi ve millî güvenliği tehdit eden unsurların önüne geçilememişti. 1972 yılında başta Deniz Gezmiş gibi birtakım devrimcilerin idamı üzerine olaylar daha da alevlenmiş, silahlı çatışmalar artmıştı. Artık ülkede neredeyse her gün bir bomba patlıyor, bir kahve taranıyordu. Sağ ve sol görüşlü gençler üniversitelerde birbirlerine saldırıyordu.

1979 yılına gelindiğinde darbenin ayak sesleri kendini göstermeye başlamıştı. 19 Temmuz 1980 tarihinde Nihat Erim'in suikasta uğraması da olayların patlak verdiği bir dönüm noktasıydı. Sonuç itibarıyla 12 Eylül 1980 gecesinde, düzenli bir biçimde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından devlet yönetimine el koyuldu. İhtilal bildirgesi sabaha karşı Genelkurmay Başkanı Kenan Evren tarafından televizyonlardan bizzat duyuruldu. 1961 anayasası uygulamadan kaldırıldı ve bütün siyasi partiler kapatıldı. 1982 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarihini değiştirecek yeni bir anayasa tasarlandı. Necmettin Erbakan'ın başbakan, Tansu Çiller'in ise dışişleri bakanı olduğu 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun irticaya karşı başlattığı ordu ve bürokrasi merkezli bu süreç, postmodern darbe olarak da adlandırılmıştır. Bu dönem başlıca "gericilikle" mücadeleye sahne olmuş, başörtüsü yasaklanmış, pek çok öğrenci ve kamu personeli başörtülü oldukları gerekçesiyle devlet kurumlarından uzaklaştırılmıştır. "irticayla mücadele eylem planı" ile anılan bu süreçte verilen kararların ve yaptırımların uygulanıp uygulanmadığı denetlemek için Çevik Bir öncülüğünde Batı Çalışma Grubu kurulmuş, 28 Şubat sürecinin yargılamaları için daha sonra Ergenekon davaları süreci başlamıştır.

28 Şubat 1997 sürecinin "postmodern darbe" olarak adlandırılmasının nedeni, askerinin silah kullanma yoluna gitmeden, toplumsal katmanları harekete geçirerek hükûmetin değişmesini sağlamıştır. Bir başka ifadeyle asker geleneksel askerî imkânları kullanmadan ve doğrudan yönetimi ele almadan yönetimin değişmesini ve istediği değişikliklerin siyasiler vasıtasıyla yapılmasını sağlamıştır.

27 Nisan 2007'de AK Parti iktidarını hedef alan ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine müdahale etmek isteyen asker muhtıra vermiştir. 27 Nisan 2007'de askerinin e-muhtırasına hükûmetin verdiği yanıt demokrasi tarihimize geçmişti. Bu cevap öncesinde yaşanan telefon görüşmesinden yansıyan detaylar, dönemin Başbakanı Erdoğan'ın muhtıracılara gereken yanıtı verme hususunda ne kadar kararlı olduğunu gözler önüne seriyor.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk tur oylamasının yapıldığı 27 Nisan Cuma gününün son saatlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin web sitesine konulan bildiri; Abdullah Gül'ün adaylık süreci ile Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri konu edilmiştir. Bildiri, Kutlu Doğum Haftası nedeniyle yapılan etkinlikleri irticai faaliyet olarak göstermekteydi.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın bazı bakanlarla birlikte Başbakanlık konutunda kaleme aldığı cevabı 28 Nisan günü dönemin Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek okumuştur. Demokrasi tarihine geçen bu karşı bildiri Çiçek'in şu sözleri darbe heveslilerine sivil hiza veren bir nitelikteydi: "Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükûmete karşı bir ifade kullanması demokratik hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay başkanlığı, hükûmetin emrinde görevleri anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre genelkurmay başkanı, görev yetkilerinden dolayı başbakana sorumludur."

15 Temmuz darbe girişimi

"Onlara: "Yeryüzünde düzeni bozmayın!" denildiğinde, "Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz!" derler. Biline ki, gerçekten bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar." (Bakara, 2/11-12.)

15 Temmuz'da yaşanan FETÖ/PDY organizeli, asker destekli bir darbe kalkışmasıydı. Bu olay Türkiye'de, asker ve siviller arasında bir zümrenin hâlâ demokrasiyi sindiremediğinin bir göstergesidir. Ayrıca son darbe girişimi ile öncekiler arasında önemli bir fark var: 15 Temmuz'daki "kalkışma" hareketinden önceki tüm darbelere karşı halk kitlesel bir tepki gösterememişti. Ancak yaşadığımız bu darbe girişimine karşı halkın canı pahasına, çarpışarak tepki göstermesi önemlidir. Darbecilerin kanlı saldırılarına rağmen halkın canıyla direnmesi ve bu eli silahlı terör hareketini bastırması, Cumhuriyet tarihinde bir ilktir. Dolayısıyla halkın 15 Temmuz'daki tepkisi kahramanca bir millet direnişi olarak tarihe geçmiştir.

15 Temmuz'da Türkiye, etkisi yıllar sonra dahi devam edecek bir darbe girişimiyle sarsıldı. FETÖ/PDY örgütüne mensup teröristler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde, yıllardır uygulamaya soktuğu sızmayı sonuçlandırarak bir darbe ile Türkiye'nin yönetimine el koymaya çalıştılar. Siyasi irade, emniyet güçlerinin önemli bir bölümü ve halk aynı anda ve aynı şekilde darbeye karşı çıktı, darbe girişimini başarısızlığa uğrattı. Ancak geriye darbeci teröristlerin darbeyi başarıya ulaştırmak için cinnet hâlini almış saldırıları, bir daha çıkmamak üzere hafızalara kazındı. Savaş uçaklarıyla emniyet binalarını ve Meclis'i vurdular. Sivil halkın üzerine helikopterlerden ateş açacak kadar delirdiler, Boğaziçi Köprüsü'nde vatandaşlarımızı kurşuna dizdiler, üzerlerinden tanklarla geçtiler. Tüm bu vahşetin sonuç getireceğini ve darbenin başarıyla sonuçlanacağını düşündüler. Türkiye'nin en uzun 24 saatinde 249 kişi şehit oldu, 2196 vatandaş ise yaralandı. Türkiye, darbe girişimi karşısındaki kararlı direnişiyile dış aktörlerin oyununu bozdu.

Tarih boyunca din, vatan, millet ve manevi değerler uğrunda savaş meydanlarına, cephelere seve seve koşan, ölümün kucağına atılan aziz milletimiz; 15 Temmuz gecesindeki darbe girişimini bir işgal olarak gördü ve FETÖ/PDY teröristlerinin karşısına bu algıyla dikildi. Daha önce gerçekleştirilen darbelere karşı halk kitlesel bir tepki göstermedi, ancak yaşadığımız bu darbe girişimine karşı halkın canı pahasına, çarpışarak tepki göstermesi ilk defa gerçekleşti.

Tankın, topun, uçağın, helikopterin, tüfeğin karşısına sadece imanıyla, inancıyla, yüreğiyle dikilen aziz Türk milleti, 15 Temmuz silahlı darbe girişimini bozguna uğrattı. 15 Temmuz gecesi Türkiye; tüm farklılıklarını, tüm renklerini, tüm meşreplerini geride bırakarak tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet ilkeleri etrafında birleşti. Büyük Türk milleti, kendini bütünüyle iktidarsız kılma çabalarına karşı hâlâ ordu-millet, gazi-millet olduğunu gösterdi, kendi kaderine el koydu. Demokrasinin "bazen darbeye de tesis edileceğini" söyleyenlerin istediği ve beklediği "darbe" halk tarafından bastırıldı. Halk ülkesine, demokrasiye, onuruna, Cumhurbaşkanlığı'na, Meclis'ine, hükûmetine sahip çıktı. Daha da önemlisi, geleceğine sahip çıktı.

Halk, FETÖ/PDY üyesi bir grup asker tarafından yapılan darbe girişimine tepki göstermek için Türkiye'nin 81 ilinde meydanları doldurdu. Protestolarda vatandaşlar darbe girişimine karşı tepkilerini tuttukları "demokrasi nöbetiyle" gösterdiler. Halkın ellerinde Türk bayraklarıyla kadın erkek, çocuk yaşlı demeden kentlerin önemli meydanlarında tuttuğu demokrasi nöbetleri 10 Ağustos'a kadar sürdü.

Boğaziçi Köprüsü'ne, Meclis'e, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ne, Genelkurmay Başkanlığı'na, TRT'ye, TÜRKSAT'a ve MİT'e saldıran hainlere karşı büyük Türk milleti Meclis'te, Cumhurbaşkanlığı'nda ve meydanlarda bir ve beraber olmuştur.

Halkın darbe girişimine karşı çıkması; Türkiye'de demokratik bilincin gelişmesinin ve demokrasinin kurumsallaşmasının en önemli göstergesi olarak görülmelidir.